

HOE SCHILDERDE WILLEM BUYTEWECH?

DOOR

PROF. DR. W. MARTIN.

HOUBRAKEN zegt ¹⁾ van WILLEM BUYTEWECH, dat deze „gezelschappen van Juffrouwen, Heeren en Boertjes schilderde.”
Waar zijn die schilderijen gebleven? Zijn de prenten, door CORNELIS KONING, JAN VAN DE VELDE e. a. naar BUYTEWECH gegraveerd, ²⁾ de eenige gegevens, waarnaar wij zijn schilderwerkzaamheid kunnen reconstrueeren, of is er werkelijk iets bewaard gebleven van het palet van dezen buitengewonen kunstenaar, van deze groote stuwende kracht uit het begin der 17e eeuw?

Deze vragen houden reeds lang menigeen bezig en dientengevolge heeft men enkele schilderijen, o. m. een W. B. gemonogrammeerd figuurtje in het Rijksmuseum, aan BUYTEWECH toegeschreven. Toch geloof ik, om redenen die uit het volgende mogen blijken, niet aan deze en dergelijke toeschrijvingen, maar meen veeleer een groep van tot heden als werken van DIRCK HALS geldende schilderijen op naam van BUYTEWECH te moeten stellen.

¹⁾ Groote Schouburgh 2e druk 1753, Deel II, blz. 90.

²⁾ Zie THIEME—BECKER, Allgem. Künstlerlexikon in verbo BUYTEWECH. Verder over BUYTEWECH, behalve de in dit Lexikon vermelde literatuur: LUDWIG BURCHARD, Die Holl. Radierer vor Rembrandt. Dissertatie, Halle a/S 1912, blz. 52 vlgg.

De schilderijen die ik bedoel, sluiten zich in hun symmetrischen en gedrongen opbouw aan bij het door CORNELIS KONING naar BUYTEWECH gegraveerde vroolijk Gezelschap (v. d. KELLEN, blz. 114, zie hierbij afb. 1) en bij BUYTEWECH's Kwakzalverprent (afb. 2), welke laatste bovendien het bijna vierkante formaat vertoont van twee schilderijen der door mij bedoelde groep.

Een derde eigenaardigheid is, dat, waar men bij DIRCK HALS geen boeren als door HOUBRAKEN bedoeld, vindt, juist op eenige van deze schilderijen naast Heeren ook ruige klanten voorkomen, terwijl voorts de typen (b.v. van de speelluyden) overeenkomen met die van muzikmakers op teekeningen van BUYTEWECH ¹⁾, op de prent van CORNELIS KONING naar BUYTEWECH, op de hierbij (afb. 12) afgebeelde en op nog twee andere teekeningen van BUYTEWECH in het Prentenkabinet te Amsterdam, voorstellende het oordeel van WILLEM VAN HOLLAND.

Nog een merkwaardige bijkomstigheid doet zich voor, nl. dat een eigenaardig gebouwde eenpotige tafel, die op drie schilderijen van deze groep voorkomt, ook te zien is op een buiten kijf echte teekening van WILLEM BUYTEWECH (afb. 3) ²⁾, en dat ik die tafel nergens anders heb afgebeeld kunnen vinden in de bijna tien jaren, waarin deze kwestie mijn aandacht heeft. Voorts komen op de schilderijen, die ik voor werk van BUYTEWECH houd, landkaarten voor van dezelfde soort als op zijn teekeningen ³⁾.

Zulke eigenaardigheden zijn details, die ten slotte een hypothese kunnen ondersteunen. De hoofdzaken evenwel, waar het op aankomt, zijn de bouw en de techniek, d. w. z. het penseelschrift van een schilderij. En deze nu zijn inderdaad bij deze werken afwijkend van DIRCK HALS. Daardoor alleen is twijfel aan diens auteurschap bij mij opgekomen, en toen die twijfel deed vragen: „wie dan wel?“, kwam door de overweging van het groote meesterschap der schildering en de zekerheid, dat het werk ± 1615 was ontstaan, en eindelijk door de herinnering aan de langgerekte, precieuse jongelingsgestalten van BUYTEWECH's costuumseries ⁴⁾, de naam van dezen meester bij mij op.

Dat mijn onderstelling juist is, hoop ik hieronder aannemelijk te maken. ⁵⁾

In 1906 te Praag vertoevende, om er den catalogus der verzameling HOSCHEK te maken, trof het mij, dat een algemeen aan DIRCK HALS toege-

1) Zie de afb. in GOLDSCHMIDT's schitterend Buytewech-opstel, Jahrb. d. Kgl. Preuss. Kunstsammlungen 1902, blz. 107, en vgl. afb. 7 van mijn opstel.

2) De teekening is no. 52 van de veiling bij FRED. MULLER & Co. te Amsterdam 11—14 Juni 1912.

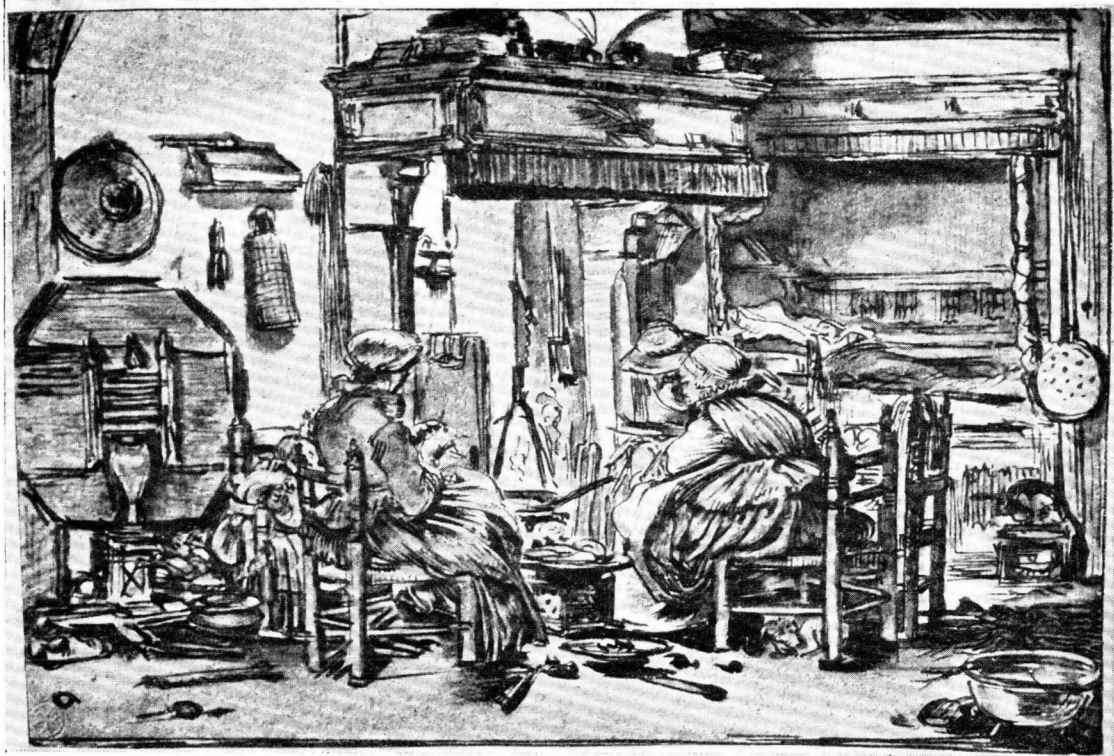
3) De in de voorafgaande noot genoemde teekening en de teekening, als buitentekstplaat afgebeeld in GOLDSCHMIDT's opstel.

4) V. D. KELLEN 14—20 en 21—27.

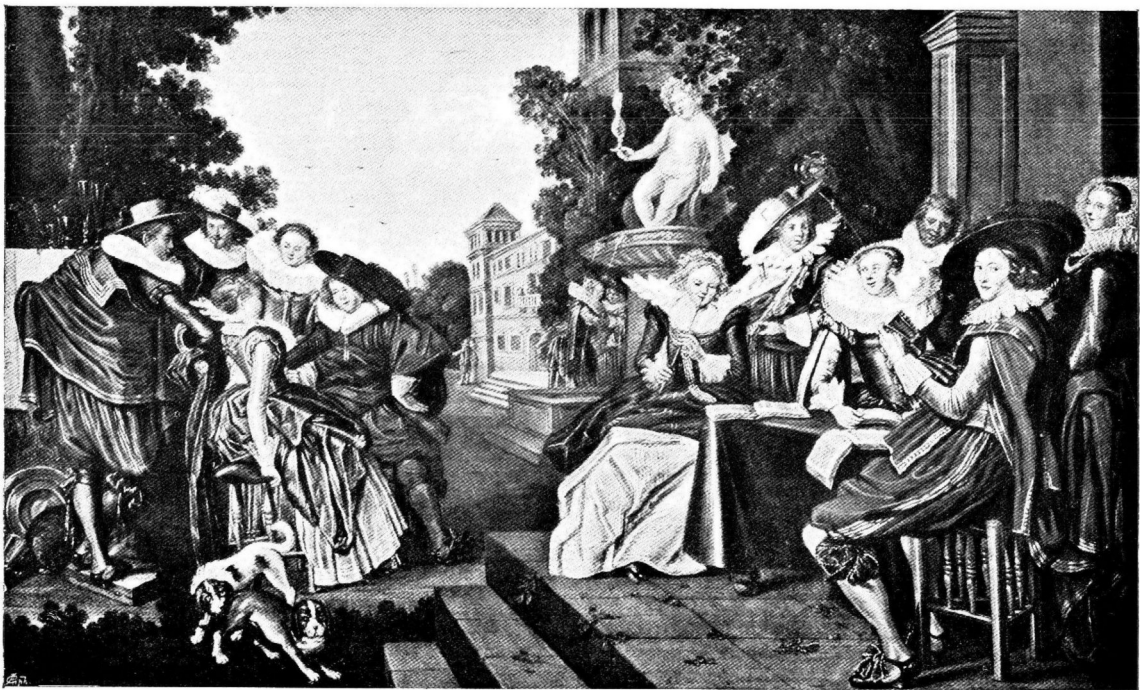
5) De Heeren Dr. BREDIUS, F. SCHMIDT DEGENER, Dr. H. LILIENFELD en wijlen Dr. FREISE zagen mijn materiaal en waren het met mij eens.

Afb. 4. W. BUYTEWECH, Schilderij in het Museum te Boedapest.

Afb. 3. Teekening van WILLEM BUYTEWECH.

Afb. 5. Schilderij van DIRCK HALS.

schreven schilderij dier verzameling, dat sedert eigendom is geworden van het Museum te Boedapest (afb. 4) ¹⁾, afwijkingen vertoonde van het werk van dezen meester. Hoewel ik het, op gezag van mijn meerderen in ervaring en kennis, als DIRCK HALS catalogiseerde, werd toch mijn twijfel allengs grooter. De schilderij vertoont — evenals de andere tot deze groep behorende — geen handteekening en de toeschrijving is dus zuiver stylcritisch. Blijkens de kleederdracht is zij omstreeks 1610 à 1615 geschilderd, terwijl het milieu aan het vroege werk van FRANS HALS en DIRCK HALS, derhalve aan Haarlem doet denken, waar ook BUYTEWECH toen vertoefde.

Van DIRCK HALS wijkt de schilderij af door het sterk gebruik van lokale kleuren, vooral door een sterk, diep, lichtend rood, dat ik zoo niet van hem ken en dat aan VAN DE VENNE doet denken. De stofuitdrukking is niet bijzonder geslaagd. Van DIRCK HALS wijkt af de manier van glimlichten schilderen: de „Specklichter”, gelijk de Duitschers die vet opgezette lichten noemen, en die zoo karakteristiek zijn voor DIRCK HALS' vroege werk (vgl. afb. 5,) ontbreken. Het doek is zéér fijn linnen, gelijk ik het bij DIRCK HALS nergens zag, doch dat herinnert aan het lijnwaad, waarop HERCULES SEGHERS zijn etsen drukte.

Het formaat is niet het bij DIRCK HALS gebruikelijke. De figuren zijn iets grooter dan bij DIRCK HALS. De compositie, uitermate symmetrisch, rustig en serieus, wijkt van den levendigen bouw van DIRCK HALS' werken af. Men lette op de vulling van den wand met voorwerpen, en op de symmetrisch op den grond gelegde degens en andere zaken; op de op tafel liggende pijp, evenwijdig aan den tafelrand.

Technisch is, behalve het koloriet, de lichtjes, het formaat en het doek, nog afwijkend van DIRCK HALS de, in verband met den symmetrischen opbouw streng volgehouden lineaire werking der voorwerpen, of, beter gezegd, het aanbrengen van voorwerpen, die door hun lineaire beteekenis de compositie ondersteunen. Ik bedoel, behalve de tafel als centrum en de midden daarop staande kaars, nog de beide stoelen, de landkaart, de open deur met touw en katrol rechts, den stijl van een bank of trapleuning links, de fluiten, den dolk en de landkaart aan den wand.

Al de rechte omlijnningen dezer voorwerpen zijn als langs de lineaal getrokken.

Niet alleen krijgt men hierdoor, en door het weinig „uit de verf” zijn der schildering, den indruk dat men hier werk vóór zich heeft van een teekenaar of nog liever graveur, maar bovendien versterkt het overwogene, rustige en tegelijk toch meesterlijke van het geheel ons in de onderstelling, dat hier een kunstenaar van

1) Ik dank de fotografie aan de welwillendheid van Hofrat Dr. GABRIEL VON TÉREY te Boedapest.

zeer groote beteekenis, die misschien niet eens in de eerste plaats „schilder” was, maar meer teekenaar met kleur, aan het zoeken is geweest.

De beschouwing der wonderbaarlijk goed geobserveerde figuurhoudingen en der koppen doet onze bewondering voor de opmerkingsgave en den fijnen smaak van den schilder nog stijgen en wij vragen ons af, hoe het mogelijk zou kunnen zijn, dat dit werk zou zijn gemaakt door DIRCK HALS, in wiens schilderijen wij nergens deze rustige physionomische fijnheid, dezen even geraffineerden als afwijkenden opbouw ontmoeten. Weliswaar bestaat er uiterlijk veel overeenkomst met DIRCK HALS' werk: dezelfde cavalieren en joffers, dezelfde kleederdracht en bezigheden, ja zelfs eenige malen dezelfde houdingen, waarover straks.

Kijkt men echter nauwkeuriger en zoekt men rond DIRCK HALS in het werk van anderen, dan vindt men alleen bij vergelijking met BUYTEWECH's oeuvre bevredigende resultaten. Men denke aan zijn reeds genoemde costuumseries voor de verklaring van de gracieuze jongelieden links en rechts. Men vergelijke voor de compositie en het formaat de kwakzalversprent (afb. 2), voor de gedrongen en symmetrische compositie voorts vooral ook het Vroolijk Gezelschap en den Houtverkoop (afb. 1 en 12) en de prent afb. 13; voor de tafel de tekening, afb. 3.

Nog andere aanknoopingspunten met BUYTEWECH geeft ons de tweede schilderij, waarvoor ik het auteursrecht van „geestige Willem” zou willen opeischen. Ik bedoel het hierbij (afb. 6) gereproduceerde interieur met eveneens vier personen, eenige jaren geleden bij het sloopen van een oude kast door een Haagschen meubelmaker ontdekt en algemeen (ook in het eerst door den ondergeteekende) voor een DIRCK HALS gehouden. Thans maakt het deel uit van de verzameling KRONIG te 's Gravenhage. ¹⁾

Tot recht verstand diene, dat ook dit stuk op hetzelfde fijne linnen, op paneel geplakt, is geschilderd en hetzelfde formaat had als het vorige, doch dat het bij het sloopen was afgezaagd, waarbij aanvankelijk boven links nog een stuk bleef zitten, dat het verlengde van het zegelkoord en van de landkaarten te zien gaf.

Hier vertoonen zich weer dezelfde van DIRCK HALS afwijkende eigenaardigheden. Typisch is het bakje rechts aan den wand, dat men zich naar boven voortgezet moet denken in twee lange vertikalen, evenwijdig aan de vertikalen der kaartlijnen en aan die van het zegelkoord. Ook hier de grootere figuren, dezelfde tafel, met een mes evenwijdig aan den tafelrand. Eindelijk overeenkomst in andere voorwerpen (kolenbakje, leuningstoel rechts, enz.) met het vorige schilderij, terwijl zulk een landkaart voorkomt op een van BUYTEWECH's teekeningen (afb. bij GOLDSCHMIDT t. a. p.). Voor de houdingen en vooral voor de wijze van

¹⁾ De eigenaar verleende mij welwillend toestemming om het te laten fotografeeren.

Afb. 6. W. BUYTEWECH, Schilderij in de verzameling KRONIG te 's-Gravenhage.

teekenen vergelijkte men den vedelaar met de hierbij afgebeelde teekening van BUYTEWECH uit het Prentenkabinet te Amsterdam (afb. 7), terwijl eindelijk het wapendragend zittend beertje op den stijl links een van die karakteristieke hoekafsluitingen is, waaraan men een meester herkent en die men in dit geval terugvindt (leeuw met wapen, op paal zittend) aan weerszijden van de door BUYTEWECH geteekende, door JAN VAN DE VELDE gegraveerde prent AER.

Nog een derde stuk (afb. 8) ¹⁾, eveneens op hetzelfde linnen en met gebruik van veel lokale kleuren geschilderd, behoort m. i. aan BUYTEWECH. Hier zijn het zes personen, door een tusschenruimte in twee groepen van drie verdeeld, die ieder boven breed en beneden smal zijn. Het formaat is, blijkbaar tengevolge van het grooter aantal personen, minder hoog. Overeenkomst met de beide genoemde schilderijen bestaat in enkele voorwerpen (leunstoel en kan) en in de behoefte aan verticale lijn-parallelle (handdoek links), terwijl de symmetrische opbouw bovendien door de hoekvullingen op den vloer (verkeerbord links, kan en glazen rechts) wordt bevorderd. Ook hier zijn de rechte lijnen (men zie de tafel) langs de lineaal getrokken.

De compositie van deze schilderij is minder rustig, de figuren hebben minder den portret- of modelstand, de penseelbehandeling is ook iets vloeiender en vlotter, hoewel vooral uit de behandeling der haren (het duidelijkst bij den hond te zien) blijkt, dat met minder olie, d. w. z. minder vet en meer „dor” is geschilderd dan DIRCK HALS gewoon was.

De derde figuur van links schijnt dezelfde als degene, die als harpelaar op BUYTEWECH's Vroolijk Gezelschap (afb. 1) en elders voorkomt (vgl. de afbb.) Den hond ziet men op de teekening afb. 12.

Bij de toeschrijving aan BUYTEWECH van de vierde schilderij (afb. 9, verzameling ELKINS, N. York) moet ik de restrictie maken, dat ik het stuk slechts uit de afbeelding ken en niets weet omtrent kleur en linnen. Doch de overeenkomsten zijn te opvallend, om niet de aandacht te vestigen op de mogelijkheid, dat dit eveneens een BUYTEWECH zou kunnen wezen. Stelt men zich den gang van zaken aldus voor, dat de beide eerstgenoemde stukken vroeger zijn geschilderd dan het derde en dit vierde, dan is het verklaard, dat er meer verband is tusschen 3 (afb. 8) en 4 (afb. 9) (in formaat, meer figuren, de waterende man links, dezelfde dienstbode), dan tusschen 1 of 2 (afb. 4 en 6) en 4 (afb. 9) (tafel, leunstoel, kan). Doch tevens is dan duidelijk, dat de overblijfselen der symmetrische

1) Verk. FRED. MULLER, Amsterdam 19 Jun 1913, no. 86. Reeds ongeveer een jaar vóór de veiling bracht Dr. LILIENFELD mij een foto ervan, omdat hij hierin terecht een schilderij zag, dat tot dezelfde groep behoort.

compositie ondanks de grooter levendigheid nog te vinden zijn in de plaats van de tafel (dezelfde als op 1 en 2, (afb. 4 en 6), de schaal met koekjes recht daarboven en wederom recht daarboven de twee handen, waardoor de groepen van drie personen links en drie rechts verbonden zijn.

Voor den vioolspeler vergelijkte men opnieuw de teekening van BUYTEWECH, afb. 7.

Vergelijkt men hetgeen ik hierboven aannemelijk heb trachten te maken met de schilderijen, die o.m. door Prof. GOLDSCHMIDT, Dr. VON BODE en de Directie van het Rijksmuseum hypothetisch aan BUYTEWECH zijn toegeschreven, dan blijkt, dat dezen vooral uitgaan van een zeer verklaarbaren, maar m. i. minder stelligen grondslag, nl. van BUYTEWECH's *vlotte* teekeningen, zooals bijv. den bij GOLDSCHMIDT 1) afgebeelden fluitspeler, de teekening te Dresden, de costuumstudies der verzameling HOFSTEDE DE GROOT, enz. Inderdaad zou men zodoende een veel meer „flaminganten” BUYTEWECH krijgen en het is m. i. niet onmogelijk en niet in strijd met het boven door mij uiteengezette, dat hij ook als schilder wel eens een zwieriger, vlotter, vetter manier kan hebben gehad, zooals in de schilderij te Berlijn 2). Maar om dit anders dan zéér hypothetisch aan BUYTEWECH toe te schrijven ontbreken nog de gegevens; hetgeen BODE trouwens uitdrukkelijk zegt 3).

De „vlotte” teekeningen zijn schijnbaar in tegenspraak met mijn opvatting: Evenwel de „strengere” teekeningen van BUYTEWECH, zooals b. v. zijn interieurs, (o. a. afb. 3; vgl. ook nog afb. 13), zijn teekeningen voor prenten enz., kunnen m. i. niet anders dan vóór mijn hypothese pleiten.

Den volgens THIEME BECKER (in verbo BUYTEWECH) door GOLDSCHMIDT aan dezen meester toegeschreven fluitspeler, die in 1906 bij FRED. MULLER tentoongesteld was, houd ik zeer bepaald voor een later ontstaan werk van iemand uit de omgeving van b. v. BREKELENKAM.

Ook het officiertje ten voeten uit in het Rijksmuseum, gemonogrammeerd W. B., valt niet met zekerheid als werk van BUYTEWECH aan te merken, zoolang dit monogram in dit schrift niet vaststaat als dat van BUYTEWECH en zoolang er geen aanknoopingspunten gevonden zijn met zijn prenten of teekeningen.

Dit is, meen ik, bij de vier boven besproken schilderijen wel degelijk het geval en daarom meende ik langs dien weg een reconstructie te mogen wagen.

Ten slotte moge nog de aandacht gevestigd worden op de omstandigheid, dat twee figuren der boven beschreven schilderijen ook voorkomen bij DIRCK

1) Jahrbuch t. a. p.

2) Vgl. BODE in Amtliche Berichte aus den Kgl. Preuss. Kunstsammlungen, 1910 blz. 162.

3) t. a. p.

Afb. 8. W. BUYTEWECH, Schilderij, verkocht bij FRED. MULLER & Co. 19 Juni 1913

Afb. 9. W. BUYTEWECH, Schilderij in de verzameling ELKINS te New-York.

HALS. De figuur links op afb. 4, komt met zeer geringe wijzigingen voor op een DIRCK HALS, die in 1899 bij SEDELMAYER was (afb. 10) en op een DIRCK HALS, die den 26—27 Mei 1914 bij FRED. MULLER werd verkocht (afb. in den catalogus). Voorts komt de achteroverzittende jongeling van afb. 9 voor op DIRCK HALS' groote compositie in de Academie te Weenen (afb. 11), doch met gewijzigd costuum en een kleine variatie in de houding. Typisch is, dat, waar de functie van deze figuren in de groep en in de vlakvulling bij de „BUYTEWECH's" telkens volkomen logisch is, bij D. HALS een verkeerde functie is verkregen. De man op afb. 4 is blijkbaar als hoekvulling gecomponeerd, op afb. 10 niet. Evenzoo, ja nog sterker, is dit het geval met den jongeling op afb. 9 en afb. 11. Die op schilderij te Weenen wordt nergens door de groepeerling van de overige figuren „opgevangen”.

Deze klaarlijkkelijke samenhang tusschen D. HALS en BUYTEWECH, die o. a. ook blijkt uit de omstandigheid, dat reeds in de 17e eeuw dezelfde costuumseries door den eenen uitgever aan D. HALS en door den ander aan BUYTEWECH worden toegeschreven, ²⁾ doet ons de genoemde ontleening aldus verklaren, dat DIRCK HALS BUYTEWECH's groote figuren in het klein heeft gebruikt in zijn veel-figurige composities, op dezelfde wijze als hij de groote figuren uit den bekenden FRANS HALS van COCRET in het klein copieerde in zijn Buitenmaaltijd, in het Louvre. ¹⁾

DIRCK HALS heeft bij het verkleinen dier figuren de proporties eenigzins „omgestyleerd”: de slankheid van den Boedapester jongeling heeft evenzeer geleden als die van den juichenden pretmaker op de in afb. 9 gereproduceerde schilderij. Dat komt, omdat aan DIRCK HALS ten slotte toch de gracie en de zin voor het precieuse ontbrak, die, ondanks het soms grove van den inhoud van BUYTEWECH's composities, dezen meester eigen was in zulk een hooge mate, dat dit mee een der meest in het oog springende eigenschappen is van zijn beste werk: in zijn landschappen haast evenzeer als in zijn figuurstukken, waarin hij was „einer der wirkungsvollsten Mitkämpfer des FRANS HALS gegen die akademische kunst der vorangegangenen Generation.” ³⁾

Moge eenmaal een historisch bewijs, b. v. een gemerkt schilderij van dezelfde groep, aan den dag komen, dat ons volle zekerheid geeft of mijne onderstelling juist is of niet. In die richting dient vooreerst verder te worden gezocht.

¹⁾ Dr. K. ERASMUS wees indertijd (Cicerone 1909 blz. 51) op de overeenkomst, doch concludeerde daaruit ten onrechte, dat de F. HALS een vergroote vervalsching zou zijn naar een detail uit dien D. HALS (Vgl. BODE in Cicerone 1909, blz. 129).

²⁾ De Heer D. v. D. KELLEN, die mij hierop opmerkzaam maakte, zal hieromtrent in dit tijdschrift binnenkort berichten.

³⁾ L. BURCHARD bij THIEME—BEGKER.